

Пролог

До того, як Нік Нейлор зробився головним речником Академії тютюнових досліджень, його, ніде правди діти, називали по-різному, але із сатаною — отак просто у вічі — ніхто поки що не порівнював.

Головний промовець — сам давній отримувач щедрих урядових дотацій, котрі надихали його на священну війну з індустрією, що поставляла п'ятдесяти п'яти мільйонам американських курців, які страждали від хронічного кашлю, предмети любого їхнім серцям, хоча й пов'язаного із почуттям провини, задоволення, — водив указкою по зображенню, спроектованому на стіну бальної зали готелю, де проводилася конференція. Рогів або ж, скажімо, хвоста Нік начебто ще не мав, і зачіска в нього була нормальна, і взагалі він скидався на людину, із якою розминешся в коридорі не озирнувшись, от тільки шкіра в нього була такою червоною, ніби він щойно викупався у воді, котра щойно охолоджувала ядерний реактор, а очі яскраво горіли, скидаючись на меткі та блискучі очиці свахи. Підпис під слайдом був виконаний гарнітурою, запозиченою з пачки цигарок, — у себе в конторі вони називали цей шрифт «Істерика напівжирна». Він проголошував: «Попереджаємо: є люди, здатні сказати що завгодно, аби лишень продати вам цигарки».

Аудиторія, що складалася із двох тисяч п'ятисот «професійних медиків-крутеликів», як їх подумки назвав Нік після того, як переглянув список учасників і виявив у ньому лише декількох дипломованих

лікарів, побачивши слайд, задоволено загула. Оце їхнє гудіння Нік добре знав. У повітрі потягло котячим духом, і Нік жваво уявив, як «медики-крутелики» точать кігті об ніжки своїх стільців.

«Я впевнений, що наступний наш... е-е... промовець...»

Тут головуючий затнувся, наче це слово здалося йому занадто нейтральним для опису людини, котра заробляє на прожиття, знищуючи мало не тисячу двісті людських душ на день. Дванадцять сотень щодня — два аеробуси, доценту набиті чоловіками, жінками і дітьми! Так-так, він вбиває і безневинних дітей також, віднімаючи в них світле майбутнє, радісні миті переможних футбольних голів, надію на закінчення школи, а згодом й університету, щасливе одруження, батьківство, можливість реалізувати свої здібності в улюбленій професії, домогтися видатних успіхів у техніці, медицині, економіці, — і хто знає, скільки з них могли б отримати Нобелівську премію? Нещасні агнці, приречені на заклання Ніколасом Нейлором та іншими демонами тютюнової індустрії, котру він так красномовно захищає. Більше чотирьохсот тисяч жертв на рік! Геноцид, ось що це таке. Людина чутлива просто не в змозі утриматися від сліз, лише згадавши про це число — так-так, жертв, чий життя перетворені на купу недопалків, що дотлівають у пекельній попільничці корпоративної пожадливості, оцим високим, доглянутим, одягненим у гарний костюм сорокарічним катом, який, звісно ж, не потребує рекомендацій.

Немає сенсу намагатися приборкати цю зграю звичайним нещирим гумором, який у Вашингтоні сприймається як щиросерде самобичування. Напевно, безпечніше вдатися до нещирої серйозності.

— Хочете вірте, хочете ні, — почав Нік, торсаючи свою шовкову краватку, щоби показати, як він нервує, хоча сам він анітрохи не нервував, — але мені

дуже приємно брати участь у симпозіумі «Чисті легені — 2000».

XX століття, скаржачись і покректуючи, добігає кінця, і хай би яку взяти конференцію, кожна матиме в назві ті самі «2000», що натякає всім і кожному, ніби вона присвячена найважливішим проблемам, розгляд яких із невідомої нікому причини відкладався протягом цілої тисячі років. Насправді ж це просто засіб повернути увагу якого-небудь із комітетів Конгресу, що відають фінансуванням, або «цицьок», як називають їх проміж себе ласі до грантів корпорації, котрі, власне, тим і харчуються, що висмоктують кошти з держави. «Цікаво, — подумав Нік, — у 1890-х роках конференції теж були такими самими? А чи проводився в ті часи, скажімо, субсидований федеральним урядом симпозіум під назвою "Батіг візника — 1900"?»

Аудиторія не відгукнулася на вступний вилив Нікових почуттів. Але його й не зачитькали. Він поглянув на найближчий круглий стіл, за яким сиділи особливо запеклі ненависники. Найзапекліші вороги зазвичай сідають якомога ближче і щось поспіхом нотують у блокнотах, куплених, між іншим, на гроші платників податків США, — у тих самих блокнотах, які вони виявили в кейсах зі штучної замші, також оплачених незліченними платниками податків і прикрашених витончено відтиснутою емблемою конференції «Чисті легені — 2000». Вони відвезуть ці кейси додому і подарують своїм діточкам, заощадивши на придбанні нової футболки. «Мій родак зганяв до Вашингтона, і все, що він мені привіз, — оцей занюханий кейсик!»

Отже, ненависники, збурені попередніми доповідями до екстатичного захвату, ці ревнителі нового пуританізму, тепер потроху впадали у ступор, бо не звиклі до думання, і люто витріщалися на Ніка знизу вгору.

— І саме тому, — продовжував Нік, якого марність усього, що тут відбувалося, уже почала втомлювати, —

що я твердо вірую в те, що нам потрібна не конфронтація, а консолідація.— (Цілком і повністю поцуплено з «Курсу безсенсовної, але ритмічної елоквенції» Джессі Джексона; ну й нехай, зате працює безвідмовно).— І я маю висловити особливу вдячність організаторам «Чистих легенів — 2000»...

Це вимовляється з тонкою іронією в голосі, щоб організатори усвідомили, що йому відомо, як відчайдушно — зовсім як наші морські піхотинці на горі Сурібаті¹ — вони боролися, намагаючись його сюди не допустити.

—...За те, що вони врешті-решт погодилися зробити цю конференцію — конференцією в найповнішому з усіх можливих сенсів. Я завжди твердо вірив у те, що, маючи справу з питаннями такої складності, як наші, слід якомога більше говорити не одне про одного, але одне з одним...

Нік зробив паузу, дозволяючи слухачам оцінити витончений евфемізм,— «питання» замість «право тютюнової індустрії знищувати пів мільйона американців на рік».

Поки що все добре. Ніхто не зривається з місця і не репетує: «Масовий вбивця!» Бо після того, як тебе поставлять на одну дошку з Гітлером, Сталіним і Полем Потом², досить важко знайти аргументи для захисту своїх позицій.

І все ж таки це сталося. Коли справа дійшла до відповідей на запитання, у центрі зали підвелася жінка

¹ Мається на увазі один з епізодів Другої світової війни на Тихоокеанському театрі бойових дій. Запеклий бій за гору Сурібаті на острові Іводзіма відбувся 20 — 23 лютого 1945 року і завершився встановленням прапора США на вершині. Японські вояки зазнали нищівних втрат.— *Тут і далі — прим. пер.*

² Пол Пот (1925 — 1998) — камбоджийський диктатор, лідер так званих «Червоних кхмерів». Під час його правління була знищена майже чверть населення Камбоджі.

і проголосила, викликавши радісний регіт публіки, що Нік «уявляється їй приємним молодиком», а потім додала, що хоче «поділитися з ним своїм недавнім досвідом». Нік внутрішньо напружився. «Обмін досвідом» із будь-ким із цієї зграї не віщував нічого доброго. Жінка яскраво змалювала деталі «відважної боротьби» дорогої їй, а нині померлої людини з раком легень. По тому, радше із сумом, аніж із гнівом, вона запитала в Ніка: «І як ви можете спати ночами?»

Нік не вперше потрапляв у таке становище, тому співчутливо хитав головою, слухаючи пронизливу розповідь про останні героїчні години дядечка Гаррі.

— Я вдячний вам, пані, за те, що ви поділилися з нами досвідом, і, гадаю, що висловлю почуття всіх присутніх, якщо скажу, що всі ми сповнені співчуття, однак мені здається, що питання, яке стоїть перед нами сьогодні, переважно зводиться до того, чи бажаємо ми, американці, жити, дотримуючись вірності таким фундаментальним документам, як «Декларація незалежності», «Конституція США» та «Біль про права». Якщо ми відповідаємо «так», тоді, я думаю, шлях, котрим нам варто рухатися, є цілком зрозумілим. І я впевнений, що якби ваш дядечко, який — і я у цьому впевнений, був пречудовою людиною, опинився сьогодні тут, він би без сумніву погодився з тим, що коли ми візьмемося змінювати головні принципи, закладені нашими батьками-засновниками, багато з яких, як ви і самі пам'ятаєте, займалися вирощуванням тютюну, і змінювати, спираючись лише на численні, але відверто ненаукові припущення, то ми поставимо під загрозу не тільки нашу свободу, але і свободу наших дітей та онуків...

Тут важливо було не зупинятися, щоби не завадити цьому карколомно алогічному висновку затьмарити собою процеси, які відбуваються в мізках слухачів.— В антитютюновій істерії немає нічого особливо нового. Ви, звісно ж, пам'ятаєте турецького султана

Мурада IV.— Звісно ж, ніхто з них ніколи не чув ні про якого Мурада IV, однак дешифрація інтелектуального підлещування завжди сприймається із задоволенням.— Султан Мурад забрав собі в голову, що людям не варто курити, і заборонив паління окремим законом. Він навіть перевдягався пересічним турком, виходив ночами в місто і блукав вулицями Стамбула, вдаючи змученого курця і благаючи всіх зустрічних продати йому хоч дешифрацію тютюну. А коли хто-небудь проймався співчуттям і давав покурити, Мурад — ви, мабуть, не здивуєтеся! — стинав йому голову прямо на місці і залишав тіло розкладатися на вулиці. «По-переджаємо: продаж тютюну Мурадові IV може бути небезпечним для вашого здоров'я».

На цьому Нік вирішив, що вже час закінчувати, але все ж таки додав:

— Мені хочеться вірити, що ми як нація вже досить далеко відійшли від часів масових страт за злочин, котрий полягає лише в тому, що дехто прагне жити згідно зі своїми власними поняттями про щастя.

Після такого вдалого порівняння дій сучасних американських борців з курінням зі спустошливими подвигами кровожерливого турка XVII століття Нік міг дозволити собі піти геть із відчуттям задоволення. Він зумів відбити у цієї орди ще декілька дюймів території. Не надто великий плацдарм, але у цієї війні навіть його захоплення здавалося відчутною перемогою.

Розділ 1

Коли Нік повернувся до свого кабінету в Академії тютюнових досліджень (скорочено АТД), на лотку в рецепції з етикеткою «Поки вас не було» на нього очікував товстенький стос рожевих аркушків.

Академія розташовувалася в одній із найцікавіших будівель на К-стріт — десятиповерховій, з атріумом усередині, на який виходили обплетені плющем галереї. Складалося враження, ніби дивишся на вивернуті навиворіт вавилонські висячі сади. На першому поверсі велетенський неокласичний фонтан вивергав і тут-таки приборкував плюскітливий потік білого шуму. АТД займала три верхні поверхи. Нікові, який посідав у цій організації, яку, згідно з указівкою БР, співробітники мусили називати просто Академією, посаду старшого віцепрезидента зі зв'язків із громадськістю, за статусом належало б мати зовнішній кутовий офіс, але він обрав для себе внутрішній, хоча теж кутовий, тому що любив звуки плюскотіння води. До того ж, тут він міг залишати двері відчиненими, щоби крізь них виносило в атріум тютюновий дим. Навіть курцям слід дбати про гарну вентиляцію.

Він переглянув стосик рожевих аркушків, що чекали на нього на стійці рецепціоністки. «CBS чекає реакції на заклик міністерки охорони здоров'я заборонити розміщення реклами тютюнових виробів уздовж шосейних доріг». ABC, NBC, CBS і таке інше — всі вони чекають того самого, за винятком «USA Today», де хочуть знати, як ми відреагуємо

на завтрашню статтю в «Медичному журналі Нової Англії», де буде наведений висновок світил медичної науки стосовно того, що куріння, окрім усього іншого, призводить до ще однієї пакості, що зветься хворобою Бюргера. Це такий собі загальний розлад системи кровообігу, наслідком якого є не що інше, як ампутація геть усіх кінцівок.

«Як добре було би хоч раз,— подумав Нік,— повернутися до офісу й виявити що-небудь інше, ніж звинувачення у нових жахливих хворобах».

— Вам телефонувала ваша мати,— простягаючи Нікові останній вузенький аркушик, сказала Морин — рецепціоністка, котра зустрічала відвідувачів і відповідала на телефонні дзвінки.— Доброго ранку,— без паузи прощбетала вона в телефонну слухавку, після чого видихнула хмару диму і зайшлася кашлем. І то було не милозвучне кахикання, із яким прочищають горло, а ревіння важкого бульдозера.— Це Академія,— хрипіння,— тютюнових,— кашель,— досліджень.

Нік укотре подумки спитав себе: чи таким уже плюсом для Академії було мати рецепціоністку, не здатну вимовити «Алло!» без бронхіального спазму?

Морин йому подобалася. Може, сказати їй, аби не кашляла, коли поблизу проходить БР? За останні шість місяців тут і без того полетіло чимало голів. Тепер у нас і справді панує Мурад IV.

Нік увійшов до кабінету, скинув нову спортивну куртку від Пола Стюарта й повісив її на внутрішній бік дверей. Одна з переваг зміни керівництва Академії полягала у введенні нового дрес-коду для співробітників. Коли в Академії з'явився БР, він у першу чергу скликав тих працівників PR-відділу, котрим доводилося з'являтися перед телекамерами, і заявив, що не бажає, щоби вони мали вигляд збіговиська задрипаних безхатків. «Частина нашої проблеми,— сказав він,— полягає в тому, що тютюн втратив сексуальну

привабливість». Нам потрібно, оголосив далі БР, щоби співробітники мали вигляд людей із рекламної картинки, а не пересічних жмикрутів, які придбали своє шмаття на щорічному розпродажі в універмазі «JC Penney», присвяченому дню народження Джорджа Вашингтона. Після цього вони отримали по п'ять тисяч доларів на придбання одягу. Звісно ж, повертаючись із тієї наради, кожен думав: «Оце так бос!», а потім половина з них, опинившись на робочих місцях, знайшли там повідомлення про звільнення.

Нік поглянув на власний стіл і насупився. Чортівня! Він не вважався педантом і був готовий миритися з певною кількістю безладу, але йому зовсім не подобалося, коли хтось інший намагався перетворити його письмовий стіл на смітник. Він уже пояснив це Жаннет, і та зі своєю звичайною серйозністю запевнила Ніка, що все зрозуміла, але все одно продовжувала використовувати його письмовий стіл як яму для компосту. Проблема полягала в тому, що Жаннет, хоча формально й була співробітницею PR-відділу, а значить належала до Нікових підлеглих, до Академії її притягнув із собою БР, який прийшов з «Allied Vending», і між ними, вочевидь, існував не лише робочий зв'язок. Найдивнішим у цьому було те, що Жаннет поводитися так, ніби Нік і є її справжнім босом, тобто має над нею вищу, нижчу і взагалі будь-яку форму влади.

Вона поскидала на його стіл п'ять стосів звітів ЕРА¹ про пасивне паління — і всі з позначкою «Терміново». Нік колекціонував ножі, і Жаннет поклала поверх одного зі стосів його кинджал у шкіряних піхвах — із тих, із якими плем'я масаїв полює на кабанів. Що це

¹ Агенція з охорони довкілля США (англ. *US Environmental Protection Agency; EPA, USEPA*) — управління у федеральному уряді США, створене з метою захисту здоров'я людини та довкілля.

мало означати? Чи не замасковане під акуратність знуцання?

Із селектора озвалася Гезел — його секретарка — із повідомленням, що БР бажає побачити Ніка одразу ж, як той повернеться з «Чистих легень». Нік, однак, вирішив, що просто зараз до БР не піде. Спочатку треба зробити кілька телефонних дзвінків, а вже потім рушати до керівництва. Таким от чином!

Прийнявши це рішення, він водночас відчув полегшення і навіть трохи роздубів від відчуття власної незалежності.

— Ніку, він однозначно сказав: «одразу ж, як ти повернешся», — знову залунав із селектора голос Гезел, яка не дала йому навіть кілька хвилин спокою, немовби прочитавши Нікові думки.

Гезел, симпатична тридцятирічна чорношкіра мати-одиначка, крутила Ніком як хотіла, оскільки той виріс у родині, де порядкувала така сама служниця старої школи, і він був геть неспроможним опиратися свавіллю чорних жінок.

— Так, Гезел, — кисло озвався Нік, і навіть це було мало не перевищенням його здатності до спротиву. Він добре розумів, що відбувається в розумній макітрі секретарки. Гезел відомо, що Жаннет націлилася на його місце і що робота самої Гезел цілком залежить від того, чи збереже Нік свою посаду.

І все ж таки він не дозволить секретарці зневажати його. Ранок видався виснажливим, і він потребує часу, щоби трохи віддихатися.

З обрамленої сріблом світлини на Ніка дивився дванадцятирічний Джой. Тривалий час фотопортрет був обернений до канапи, що містилася навпроти столу, та одного дня репортерка із журналу «Здоров'я Америки», — розмова з нею аж ніяк не обіцяла прихильної реклами, однак тепер доводиться давати і такі інтерв'ю, інакше ці байстрюки просто заволають на весь світ, що тютюнове лобі не бажає з ними розмов-

ляти. Так от, ця сучка помітила світлину і любесеньким голоском поцікавилася: «Ой, це ваш син?» Нік просяв, як і належить татусеві, який пишається своїм нащадком, і підтвердив здогад репортерки. А вона зацідила йому межі очі: «І як він ставиться до вашої пропаганди паління серед неповнолітніх?»

Відтоді фото Джоя відвернулося від гостьової канапи.

Нік витратив купу часу, обдумуючи психологічну тональність інтер'єру власного кабінету. Над його письмовим столом висів великий плакат, що проголошував: «Паління — основна причина існування державної статистики». Фразу цю він почув від одного з адвокатів юридичної компанії «Smoot, Hawking» з Омахи, котра вела більшу частину справ за позивачами, що подавалися проти тютюнових компаній людьми, які протягом усього життя припалювали одну цигарку від іншої, а коли виявляли, що помирають від раку легень, вирішували, що потребують компенсації.

Над кушеткою красувалися оригінали двох рекламних оголошень із журналів сорокових та п'ятдесятих років. Перше зображувало старомодного лікаря з тих, що, отримавши виклик, виїжджали до пацієнтів додому і навіть пробивалися крізь снігові замети, щоби прийняти пологи. Усміхнений лікар простягав глядачеві пачку «Лакі» з таким виразом обличчя, ніби то були не цигарки, а рятівна упаковка еритроміцину. «20679 лікарів стверджують: від "Лакі" не так дерев горлі*» — повідомляв підпис під зображенням. Крихітна зірочка вгорі вказувала на те, що лікарів дійсно перерахувала справжнісінька фірма, яка спеціалізувалася на обробці статистики. Наскільки ж легше працювати, коли навіть медицина перебуває на твоєму боці!

Другий плакат демонстрував, як «Кемел» допомагає перетравлювати святковий обід у День подяки, страву за стравною. «Почніть зі справжньої їжі —